

Dr. Bárd Petra

A Bizottság 2020. évi jogállamisági jelentésének értékelése

1. Rázós kezdetek

Jelentős, várakozások előzték meg az [Európai Bizottság jogállamiságról szóló éves jelentésének](#) 2020. szeptember 30.-i nyilvánosságra hozatalát, hiszen az EU számára létfontosságú a jogállamiság érvényesülése. A jogállamiság bármely EU-tagállamban történő megsértése ugyanis nem belügy, hanem közös európai kérdés. Ha egy országban a választások nem tisztességesek, annak következményeit bizonyos mértékig valamennyi uniós polgár megszenvedi, hiszen a „renitens” állam képviselői az EU törvényhozásában is részt vesznek. Sőt, ha a jogállamiság értékeinek megsértése bármely országban következmények nélkül marad, fennáll a veszélye annak, hogy más tagállamok is követik a rossz példát. Egy rühes birka ugyanis az egész nyáját megfertőzheti. A jogállamiság tiszteletben tartása például elengedhetetlen a befektetésbarát gazdasági környezet és általában a belső piac működéséhez, de létfontosságú a büntetőügyekben folytatott hatékony, határokon átnyúló igazságügyi együttműködéshez is.

Von der Leyen személye és az új bizottság felállása körüli késedelmek, valamint a munka körülményes megkezdése miatt azonban a bizottsági jelentést fenntartások is övezték. Jogállami kérdésekben von der Leyent sokan már a megválasztásakor [túl megengedőnek](#) tartották ahhoz, hogy az Európai Bizottság következő elnöke lehessen. Mégis megválasztották, nem utolsósorban két olyan autoriter kormány szavazatának is köszönhetően, amely ellen az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 7. cikke szerinti eljárást indítottak. Von der Leyen az első jogállamisággal kapcsolatos, a [Süddeutsche Zeitung](#)-nak adott interjújában is megengedő hangnemben beszélt, a jogállamiság rendszerszintű és folyamatos megsértését alulértékelve és teljesen félreértelmezve a problémát. Ahelyett, hogy rámutatott volna a jogállamiság követelményének elengedhetetlen sarokpontjaira, arról beszélt, hogy „senki sem tökéletes”, az Európai Unió keleti és nyugati tagállamai között igenis léteznek különbségek, és mindeközül a keleti államok álláspontját nem tartották tiszteletben. Ezek a kijelentések nagyon is kapóra jöttek azoknak a közép-kelet-európai politikusoknak, akik rendre azt állítják, hogy a jogállamiság barátai és ellenségei közötti nézetkülönbség a Nyugat és a Kelet közötti megosztottságból, illetve a keleti tagállamok degradálásából és a külön utas megoldásaik félresöpítéséből ered. Ez azonban a probléma teljesen hamis és téves félreértelmezése. Amint arra [Laurent Pech, Joelle Grogan és szerzőtársaik](#) rámutattak, a jogállamiság leépítésének igazolását szolgáló, különféle kelet-európai, akadémiai kísérletek tisztességtelen próbálkozások. Nemzeti különbségek természetesen léteznek, de – egyetértve [Kovács Kriszta és Tóth Gábor Attila](#) magyarázatával – alapvető különbség van az alkotmányos demokrácia keretében folytatott párbeszéd és a látszat-alkotmányosság képviselőivel folytatott meddő vita között. Az utóbbi sehová nem vezet, hiszen a felek nem ugyanazt a nyelvet, azaz nem az alkotmányos demokrácia nyelvét beszélik. Az illiberalizmus képviselői a jogi fogalmakat és jogintézményeket visszaélészerűen használják és a másik felet vádolják azzal, amit ők maguk követnek el.

Az, hogy von der Leyen 2019 koraőszén, az általa vezetett bizottság felállításkor engedményeket tett a két renitens tagállamnak, Lengyelországnak és Magyarországnak, csak tovább erősítette azt a már meglévő gyanakvást, hogy a jogállamiság rovására, politikai előnyökért cserébe, hajlandó további engedményeket is tenni. Mindkét ország megkapta azt a biztosi tisztséget, amelyet kiszemelt magának. Magyarország a szomszédságpolitikáért és az EU bővítésért felelős biztosi pozíciót szerezte meg. A magyar biztos feladata tehát az, hogy a tagjelölt országokban támogassa a jogállamiságot, a korrupció elleni fellépést, a független

média és civil szervezetek zavartalan működését, azaz olyan értékek felett őrködjön, amelyeket kormánya odahaza rendszerszinten megsért.

2. Megelőzés, párbeszéd és még több párbeszéd

A kezdeti vitatott szimbolikus és politikai lépések áttekintését követően érdemes leltárba venni, hogy mit tett a von der Leyen Bizottság a jogállamiság megvédése érdekében. Ehhez némi támpontot nyújt két alapvető jelentőségű dokumentum: a Bizottság 2019 áprilisában megjelent [közleménye](#) a jogállamiság jelenlegi helyzetéről és a lehetséges következő lépésekről, valamint a 2019 júliusában nyilvánosságra hozott jogállamiság megerősítését célzó [intézkedési terv](#).

A Bizottság hozzáállása tiszta és világos logikát követ. Célja a jogállamiság kultúrájának előmozdítása, a jogállamiság sérelmének megelőzése, és közös hatékony válaszadás a legsúlyosabb problémákra. Ursula von der Leyen már hivatkozott Süddeutsche interjújának címe: „Nem a legsúlyosabb fenyegetéssel kell kezdeni mindjárt az elején”, és a nevéhez fűződő cselekvési terv is ebben a szellemben készült, a szankciók kérdése a háttérbe szorult.

Egy évvel később, 2020-as [évértékelő beszédében](#) – a valóságtól erősen elrugaszkodva, a Bizottság elnöke még mindig úgy tett, mintha a jogállamiság terén minden rendben lenne, és intézménye legfontosabb feladata a jogsértések megelőzése volna. Utalt arra, hogy a jogállamisági jelentés „a problémák korai felismerésének és a megoldások kialakításának megelőző jellegű eszközeként szolgál,” amire mind az uniós intézmények, mind a tagállamok „kiindulópontként” kell, hogy tekintsenek, biztosítva, „hogy ne történhessen visszalépés.”

A Bizottság 2020 szeptemberében közzétett, a jogállamiságról szóló első jelentése tükrözi ezt a hozzáállást, a párbeszéd és megelőzés fontosságát hangsúlyozza. A bizottsági jelentés szerint sem a szankció kiszabása az elsődleges cél, az csak végső eszköz lehet, hanem egy olyan, a jogállamiságot védelemben részesítő megoldás kidolgozása, amelynek a kölcsönös segítségnyújtás áll a középpontjában. A prioritás itt is a jogállamiság erősítése és a jogsértések megelőzése, amit a párbeszédre való törekvéssel kívánja elérni. A Bizottság [üdvözli](#) az „összes tagállammal folytatott nyitott párbeszédet”, és úgy véli, a jelentés alkalmas arra, hogy megelőzze a jogállamiság elveinek megsértését és a problémák további elmélyülését. A Bizottság továbbá „támogatni fogja EU-szerte egy kikezdehetetlen jogállamisági kultúra kialakulását mind a politika, mind pedig a jog területén”.

Paradox módon Vera Jourová, az értékekért és átláthatóságért felelős európai biztos is a dialógus fontosságát hangsúlyozta az éves jogállamisági jelentés bemutatása során – mindössze 24 órával azelőtt, hogy a magyar miniszterelnök felfüggesztett vele minden diplomáciai kapcsolatot, és lemondásra szólította fel, azért, mert egy [Spiegel-interjúban](#) Magyarországot – egy angol szójátékkal élve – nem „illiberális”, hanem „beteg demokráciának” ([ill democracy](#)) nevezte.

Ez a hozzáállás valóban hatékony lehet azokkal a tagállamokkal szemben, amelyek tiszteletben tartják a játékszabályokat, és a liberális demokrácia keretein belül maradnak. De amikor a jogállamiság tudatos, rendszerszintű lebontásáról van szó, az EU bármilyen válaszreakciójának hatékonysága elsősorban attól függ, hogy az milyen visszatartó erővel bír, és milyen következményekkel jár az adott tagországra nézve. A még több párbeszéd itt már nem segít. Nehezen értelmezhető, hogy a Bizottság miért hisz még mindig a párbeszéd erejében, azután is, hogy Magyarországon egy évtizede folyamatosan és szisztematikusan építik le a jogállamiságot, öt éve pedig Lengyelország, Bulgária és mások is követik a példáját. A megelőzésre helyezi még akkor is a hangsúlyt, amikor a [Freedom House](#) Magyarországot már nem sorolja a demokráciák közé, és a Varieties of Democracy ([V-Dem](#)) jelentése az országot autoriter rendszernek minősíti. A Bizottság továbbra is úgy tesz, mintha az Unió még mindig

egy értékközösség lenne, noha bizonyos értékek már rég elvesztek, legalábbis az EU egyes tagállamaiban.

3. Az értékelés értékelése

A Bizottság politikai retorikáján és játszmáin túllépve vizsgáljuk most meg, hogy vajon a Bizottság első jogállamisági jelentése reális képet ad-e a jogállamiság valós helyzetéről az EU-n belül. Pozitívum, hogy a Bizottság – támaszkodva a Velencei Bizottság 2011. évi jogállamisági jelentésére és az abban megfogalmazott kritériumokra, valamint a saját maga által 2014-ben már kidolgozott definícióra – nagyon világosan meghatározza azt, hogy mi is az a jogállamiság.

„Az Európai Unióról szóló szerződés 2. cikke szerint a jogállamiság olyan közös érték, amelyet valamennyi tagállam magáénak vall. A jogállamiság értelmében valamennyi közhatalmi jogosítványt kizárólag törvényes korlátok között, a demokrácia értékeinek és az alapvető jogoknak megfelelően, független és pártatlan bíróságok felügyelete mellett alkalmaznak. A jogállamiság olyan elveket foglal magába, mint a törvényesség, amely az átlátható, elszámoltatható, demokratikus és plurális törvényhozási eljárást jelenti; a jobbiztonság; a végrehajtó hatalom önkényességének tilalma; a független és pártatlan bíróságok által biztosított hatékony bírói jogvédelem, ideértve az alapvető jogok tiszteletben tartását is; a hatalmi ágak szétválasztása és a törvény előtti egyenlőség.”

További pozitívum a rendszeres beszámolási kötelezettség, amely minden tagállamra vonatkozik (értsd: nemcsak a renitensekre). A vizsgált témák – az igazságszolgáltatás helyzete, a korrupció mértéke, a média függetlensége és a hatalmi ágak szétválasztása – elvileg elég sok és elég releváns területet ölelnek fel ahhoz, hogy az olvasó átfogó képet kaphasson a jogállamiság európai helyzetéről. A jelentés helyenként megpróbál kvalitatív elemzést adni, de amikor a rendszerszintű jogsértésekről ad számot, adós marad a megértéshez szükséges tágabb kontextus felrajzolásával és az összefüggések feltárásával. Noha lesújtó képet fest a jogállamiságsértő tagállamokról, az állam foglyul ejtésének – a közérdeken rendszeresen átgázoló, a hatalmi elit magánérdekei alapján vezérelt, korrupt döntéshozatali mechanizmusának – mértéke és különösen rendszerszintű jellege nem jelenik meg, és nem válik világossá. A jelentés ugyanis számos különálló, látszólag egymással össze nem kapcsolódó kérdést jár körbe. Ráadásul mivel az összes országjelentés negatív és pozitív fejleményekről egyaránt beszámol, pusztán az éves országjelentéseket olvasva nem lehet megérteni azt, hogy az autoriter rendszerek minőségileg milyen mélységben különböznek azoktól a szilárd demokráciáktól, amelyek képesek ellenállni a jogállamiság lebontására tett kísérleteknek. Álljon itt példaként a [Magyarországról szóló országjelentés](#).

Bezzeg-retorika

Az országjelentések felépítése, a kontextus nélküli pozitívumok és negatívumok felsorolása kitűnő táptalajt jelentett a probléma relativizálására. Az autoriter hibrid rezsimek szószólói elmondhatták, hogy minden tagállamnak vannak erősségei és gyengéi egyaránt. Ám a magyar kormány ennél tovább ment és tökélyre fejlesztette a másik félre való ujjal mutogatás egyébként szovjet eredetű propagandatechnikáját („[Amerikában meg verik a négereket](#)”), amikor az

igazságügyminiszter egy olyan weboldalt indított, amely a szilárd demokráciák jogállamisági problémáival foglalkozik, a hollandiai népszavazások eltörlésétől kezdve a finnországi számi kisebbséggel való bánásmódig. Érdekes módon az EUSZ 2. cikkének értékei, így a jogállamiság másik fő ellenségét, Lengyelországot nem említi, ezzel is táptalajt szolgáltatva annak az összeesküvés-elméletnek, miszerint a jogállamiság egy olyan háború, amelyet a Nyugat folytat a Kelet ellen, kettős mércét alkalmazva és megkülönböztetve a régi és új, 2004-ben vagy azt követően csatlakozott tagállamokat. Jourová biztos annak érdekében, hogy ilyen vádaknak elébe menjen, úgy próbálta bizonyítani, hogy a nyugati államok sem tökéletesek, hogy [tévesen értelmezett](#) egy luxemburgi ügyet, amelyben az Európai Unió Bírósága (EUB) úgy ítélte meg, hogy a német ügyészek nem függetlenek, mivel az igazságügyi miniszter közvetlenül utasíthatja őket. Így az EUB úgy döntött, hogy a jövőben nem bocsájthatnak ki európai elfogatóparancsot, arra a továbbiakban csak a német bíróságok jogosultak. Azonban ez az ügy semmit nem mond el a jogállamiság németországi helyzetéről. Az, hogy a német ügyészek nem bizonyultak elég függetlennek az európai elfogatóparancsok kiadásához, nem minősíti a német büntetőeljárási rendszer egészét. Ahogy a [Velencei Bizottság](#) is rámutatott, különböző, egyformán legitim modellek léteznek az ügyészség felépítésére. Egy független és egy, a végrehajtó hatalomnak alárendelt ügyészség is megfelel a jogállamiság követelményének. Az teljesen más, a jogállamiság szempontjából irreleváns technikai kérdés, hogy elfogatóparancsot csak független igazságügyi hatóság bocsájthat ki, így egy német ügyészek nem jogosultak erre.

Hiányzó láncszemek

A magyar jelentés egyszerűen elmulasztja megemlíteni az egy évtizede tartó autokratizálódás korai lépéseit, például az Alkotmánybíróság függetlenségének megszüntetését. Teszi ezt annak ellenére, hogy az EU követte és jól dokumentálta ezeket a fejleményeket, például a 2013-as Tavares jelentésben. Anélkül, hogy az említett jelentés kitérne az alkotmányosság elleni korai támadásokra és összekapcsolná a legújabb történéseket az előzményekkel, egyszerűen lehetetlen teljes mélységében átlátni a jogállamiság rendszerszintű leépítését.

További példa a parlament 2019. évi salátatörvénye is, amely beavatkozott a bírói kinevezések rendszerébe, és egy módosítással lehetővé tette, hogy az Alkotmánybíróság bírái rendes ítélkezési tapasztalat nélkül is a bírósági hierarchia csúcsán, a Kúrián landoljanak.

Egy másik, a jelentés által említett példa az a hatóságok számára biztosított új lehetőség, hogy a rendes bírósági határozatokat megtámadhassák az Alkotmánybíróság előtt. Amellett, hogy ez a rendelkezés sérti a jogbiztonságot, legalább ilyen fontos, és ez a jelentésből nem derül ki, hogy egyértelműen kiterjeszti annak az Alkotmánybíróságok a hatáskörét, amelynek tagjait inkább a parlamenti többséget képező kormánypárti képviselők iránti lojalitásuk miatt választották meg posztjukra, semmint szakmai rátermettségük okán.

A kontextus hiánya

A kontextus hiányának egy példája, amikor a jelentés arról beszél, hogy a bírákat támadások érik a médiában. Ez sokkal súlyosabb probléma, mint önmagában a negatív narratíva. Az igazságszolgáltatási rendszert, a bírósági döntéseket és az egyes bírákat úgy támadják a médiában, hogy nekik nagyon kevés fórum áll rendelkezésükre ahhoz, hogy megvédjék magukat, és amikor erre kísérletet tesznek, azonnal azzal vádolják őket, hogy politizálnak. Az [Amnesty International](#) szerint ez dermesztő hatással volt a bírákra: mára már igencsak valószínűtlenné vált, hogy kiálljanak saját függetlenségük védelmében.

Egy további félreértelmezett példa a magyar jelentésből az embertelen körülmények között fogva tartott raboknak ítélt kártérítés ügye. A jelentés azt nehezményezi, hogy a kormánypárti médiumok bírálják ezeket a bírósági döntéseket, és rögzíti, hogy az ügyvédek és bírók attól tartanak, hogy ezzel „alááshatják a közvéleménynek az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett

bizalmát”. (6.o.) De nem a közbizalom potenciális alácsúszása az egyetlen égető kérdés, amikor a politikusok és a kormánybarát sajtó bírósági határozatokat kritizál, és azok végrehajtását elutasítja. A magyar jelentésnek azt kellett volna hangsúlyoznia, hogy a börtönviszonyok olyan embertelenek, hogy a strasbourgi bíróságnak kiemelt eljárásban ([pilot judgment procedure](#)) kellett Magyarországot elmarasztalnia. Meg lehetett volna említeni azt is, hogy a büntetőpolitika újragondolása helyett a kormány továbbra is rettenetes körülmények között tartja fogva az elítélteket, de közben létrehozott egy gyorsított kompenzációs rendszert, hogy megelőzze a további strasbourgi, Magyarországot elmarasztaló határozatokat, hiszen a bevezetett hazai kártérítést követően nincs miért az Európai Emberi Jogi Bírósághoz fordulni. Persze ezzel nem oldódott meg a börtönviszonyok kérdése, ehelyett az állam gyakorlatilag „kivásárolta magát” az emberi jogi szttenderdek betartása alól. Majd, paradox módon, épp ezt a saját maga által létrehozott rendszert mutatta be a kormány később „börtönbizniszként”. Tehát az állam nemcsak cserbenhagyta a foglyokat azért, hogy embertelen körülmények között tartotta fogva őket, hanem kijátszotta a strasbourgi rendszert, majd pedig a hazait is, így a rabok a belső jogorvoslati fórumokon született döntések ellenében a megítélt kártérítést sem kaphatták meg. Az pedig, hogy ezeknek a bírósági határozatoknak a végrehajtását a parlament felülírta, egyértelműen sértette a hatalommegosztás elvét. Ám a jelentés ezt is teljes egészében elmulasztja megemlíteni.

A dokumentum helyenként nem a súlyának megfelelően tárgyalja a problémát, hanem vaktában lövöldözik. A korrupcióval kapcsolatban például elvárható lett volna, hogy a Bizottság átállítsa nyilvánosra az OLAF jelentések státuszát, sorolja fel azokat és tüntesse fel, hogy Magyarországon mennyi uniós pénzt használtak fel szabályellenesen. A jelentésben ugyanis csak az eljárások száma szerepel. A jelentés szerint a gondot egyébként az jelenti, hogy a magas rangú köztisztviselők és a parlamenti képviselők vagyonyilatkozatainak valóság tartamát nem ellenőrzik. Ez az állítás erős naivitásra vall egy olyan országban, ahol gátlás nélkül használnak strómanokat és ahol a miniszterelnök gyermekkori barátja, eredeti szakmája szerint gázszerelő, a leggazdagabb mágnás, akinek a vagyona évről évre exponenciálisan növekszik.

Óvatoskodó nyelvezet

A Bizottság rendkívül finoman fogalmaz. Azt írja, hogy “a Médiatanács függetlensége és hatékonysága kockázatnak van kitéve”. Vakójában a Médiatanács volt az egyik első olyan szervezet, amelynek függetlenségét bedarálták. Ez a médiapluralizmus hanyatlásához vezetett, ellehetetlenítette a sokszínű információkhoz való hozzáférést és a párbeszédre alapuló részvételi demokráciát, ezzel is sértve a választások tisztaságát és tisztességességét.

Irreleváns mutatók

Végezetül, a jelentés rámutat egy kényes kérdésre, miszerint nem biztos, hogy a demokráciákban érvényes mutatók autokráciák esetében is működnek. Példaként említhetjük a Médiahatóság megfelelő finanszírozásának dicséretét, amely intézmény már nem független, éppen ellenkezőleg: tevőlegesen módon támogatja a kormányközeli médiumokat és ellenőrzési jogát kihasználva korlátozza az ellenzéki és a kritikus hangokat. A demokratikus mutatókat alkalmazva, úgy tűnhet, mintha dicsérendő volna, hogy jól finanszírozzák azokat az intézményeket, amelyek lehetővé teszik az autokrácia kiépítését és fenntartását.

4. Következtetések

Összességében elmondható, hogy a Bizottság, jól-rosszul, de hozzájárul a jogállamisági problémák feltérképezéséhez. Valamennyi tagállamot görcsö alá veszi, számos vitatható területet felsorol, de ahogy Magyarország – az első nem demokráciának nyilvánított uniós

tagállam – példáján keresztül látható, a jelentés túllontúl óvatos nyelvezetet használ. Ezen kívül mellőzi az összefüggések feltárását, gyakran nem helyezi kontextusba az eseményeket vagy elszigetelt eseteket említ. Ezzel táptalajt nyújthat a probléma relativizálásának, vagy akár normalizálhatja is a helyzetet. Ahogy [Hegedüs Dániel](#) fogalmazott: a magyarországi állapotokat nem ismerő olvasó aligha szűrheti le a jelentésből, hogy Magyarországon szándékos, jól szervezett, évek óta tartó rendszerszintű támadások zajlanak az alkotmányos demokrácia ellen.

Ennél is fontosabb, hogy a dokumentum nem ír elő jogkövetkezményeket, csupán az a célja, hogy értékelje az egyes tagállamok jogállamisági helyzetét. Már jóval a jelentés megszületését megelőzően [azt javasoltuk](#), hogy fordítsuk meg a dolgokat, a jogállamiság leépítéséhez fűzött jogkövetkezményeket ne „végső eszközként” kezeljük, hanem már a jogállami értékek elleni támadás kezdetén helyezzük kilátásba a valóban visszatartó erejű szankciókat. A hatékony jogkövetkezmények nélkül ugyanis a jogállamiság megerősítésére és előmozdítására irányuló minden kísérlet hiábavaló.

Az EU-nak tehát inkább előbb, mint utóbb hatékony választ kell adnia a jogállamiság tagállami romlására. Megreformálhatná az EUSZ 7. cikk szerinti eljárásokat, gyakrabban és időszerűbben alkalmazhatná az EUSZ 7. cikk (1) bekezdését, és felhasználhatná arra, amire való: a vitás kérdések rendezésére, még mielőtt a jogállamiság sérelme bekövetkezik. Hatékonyabban élhetne a kötelezettségszegési eljárás indításának lehetőségével is. A von der Leyen-féle bizottság egyelőre egyetlen kötelezettségszegési eljárást indított a jogállamiság megsértése miatt, bár a tagállamok magatartása igen sok lehetőséget kínált volna erre. A Bizottság egyesíthetné az eseteket, és rámutathatna a különféle problémák rendszerszerű jellegére. ([Kim Lane Scheppele](#)) Felgyorsíthatná és rangsorolhatná a különféle kötelezettségszegési eljárásokat, és sokkal jobban kihasználhatná az ideiglenes intézkedésekből adódó lehetőségeket is. ([Bárd Petra – Anna Sledzinska-Simon](#)).

Az uniós intézmények megállapodhatnak a szankciós eljárások automatikus elindításában, valamint olyan uniós jogintézmények felfüggesztésében, amelyek azon a vélelmen alapulnak, hogy minden tagállam jogállam, és tiszteletben tartja az EUSZ 2. cikkében foglalt értékeket. ([Bárd Petra](#)) [John Morijn](#) javaslata mentén világos jogállamisági feltételekhez köthetnék a pénzeszközök elosztását, és felfüggeszhetnék a támogatások folyósítását olyan európai politikai pártcsaládoknak, amelyek nem tartják tiszteletben a jogállamiságot. Ez csak néhány olyan lehetséges eszköz, amely már hosszú évek óta az EU rendelkezésére áll, csak jobban ki kellene használni ezeket (néhány további ötletért lásd [Wouter van Ballegooij](#) átfogó elemzését).

Ma már az az EU-s pénzek és értékek védelmére létrejött új jogállamisági mechanizmus is felhívható, amennyiben a nyomozó hatóságok nem működnek megfelelően, vagy nincsenek olyan független bíróságok, amelyek hatékony jogorvoslatot nyújthatnak a peres feleknek, akár az állammal szembeni jogvitáikban.

Hacsak az uniós intézmények nem használják ki jobban az uniós törvénysértések szankcionálására rendelkezésre álló eszközeiket, a Bizottság 2020-as éves jelentéséhez hasonló dokumentumok már csak egyes, valaha volt demokráciák halálának beálltát állapíthatják meg, illetve az odavezető okokat boncolgathatják. Túl késő lesz Magyarországnak, amely olyan állammá vált, ahol megszűnt a kormány hatalmának mindenfajta kontrollja, de késő lesz az EU-nak is, amely számára létkérdés, hogy határozottan és egyértelműen lépjen fel a jogállamiság tagállami szinten történő leépítése ellen.